

TRŽAŠKI POGLED

Milan PAHOR

Narodna in študijska knjižnica Trst, IT-34133 Trst, Ulica S. Francesco 20
e-mail: bibstov@spin.it; nsk.odsek@virgilio.it

IZVLEČEK

Osamosvojitve Slovenije v letu 1991 je nedvomno zgodovinska in temeljna prelomnica. Nastanek Republike Slovenije pomeni kronanje naporov slovenskega naroda za ustanovitev lastne države. Razmere so seveda dozorevale že v letih pred 1991. Prava zgodovinska podlaga za osamosvojitve je v letih 1941-1945, v času narodnoosvobodilnega boja, še prej pa narodni program iz t.i. pomladnega leta 1848, v katerem so sodelovali oziroma so bili zaobjeti tudi primorski in tržaški Slovenci.

Velik del Primorske je danes del samostojne Slovenije, manjši del je ostal izven nje: v Italiji. Leta 1991 so tržaški Slovenci, od zunaj, sledili osamosvojitvenim dogodkom. Želja po doslednem državniškem nastopu in politiki do slovenskih narodnih manjšin izven meja Slovenije ali matične domovine je še vedno prisotna in čaka na popolno uresničitev. Z vstopom v Evropsko unijo bo Slovenija zaokrožila svojo osamosvojitve v evropskem svetu in se postavila enakopravno ob bok drugim državam, naslednja faza bo torej skupna pot v Evropi.

Ključne besede: osamosvojitve Slovenije, Slovenija, Italija, Trst, narodne manjšine, tržaški Slovenci

I PUNTI DI VISTA TRIESTINI

SINTESI

L'indipendenza della Slovenia nell'anno 1991 costituisce senza dubbio una svolta storica fondamentale. La nascita della Repubblica di Slovenia rappresenta il coronamento degli sforzi del popolo sloveno per la costituzione del proprio Stato. Veramente le condizioni sono già maturate prima del 1991. La base vera, storica dell'indipendenza sta negli anni 1941-1945, ossia nel periodo della lotta popolare di liberazione, che a sua volta trova i suoi presupposti storici nel programma nazionale della rivoluzione del 1848, alla quale hanno collaborato, nonché sono stati inclusi, anche gli sloveni del Litorale e di Trieste.

La maggior parte della Primorska è oggi parte della Slovenia indipendente, ma una parte minore è rimasta fuori: in Italia. Nell'anno 1991 gli sloveni di Trieste hanno seguito da fuori gli avvenimenti dell'indipendenza. Il desiderio per un conseguente interesse dello Stato e della politica verso le minoranze slovene fuori dai confini della Slovenia, ossia fuori dalla propria patria, è ancora presente e aspetta un'adeguata attuazione. Con l'entrata nell'UE, la Slovenia iscriverà la propria indipendenza nell'Europa e si metterà di pari diritto al fianco degli altri Stati. La fase seguente sarà il cammino comune in Europa.

Parole chiave: indipendenza della Slovenia, Slovenia, Italia, Trieste, minoranze nazionali, Sloveni di Trieste

Osamosvojitve Slovenije v letu 1991 je nedvomno zgodovinska in temeljna prelomnica. Nastanek samostojne Republike Slovenije pomeni kronanje naporov slovenskega naroda, da pride do lastne države. Pogoji so seveda dozorevali že pred letom 1991.

Lahko jih postavimo v desetletje po smrti jugoslovanskega predsednika Josipa Broza v letu 1980, ko je počasi, a vztrajno propadala federativna Jugoslavija. Vse skupaj pa je pospešil padec berlinskega zidu leta 1989. Lahko pa posežemo nazaj v preteklost.

Če govorimo o letu 1991, govorimo obenem o zgodovini, a tudi o kroniki.

Kratek zgodovinski pogled

Narodna zavest kot poglavitna značilnost nove dobe se je močno razvila šele v 19. stoletju. Pravi značaj gibanja s političnimi cilji narodne osamosvojitve in uveljavitve je dobila v času meščanske revolucije leta 1848. Začela se je tako imenovana pomlad narodov. Kot nosilci te pomladi so na Slovenskem nastopali svobodomiselnih duhovniki ter liberalni krogi slovenske inteligence. Izdelali so znameniti program Zedinjene Slovenije, v katerem so zahtevali zedinjenje vseh slovenskih ozemelj v eno samo samostojno enoto z lastno upravo in lastnim parlamentom. Revolucionarni program torej. In prav ista želja oziroma "vera v svetlo prihodnost" se izraža v Prešernovi Zdravljici. Ni naključje, da je nastala v omenjenem obdobju. Ni naključje, da je postala slovenska državna himna. Prebujena zavest je povzročila nastanek narodnih društev z imenom Slovenija na Dunaju in v Gradcu ter z nazivom Slovensko društvo v Ljubljani in Gorici. Tržaški Slovenci so bili prav tako v sozvočju z drugimi slovenskimi centri, vendar v Trstu nastane Slavjanski zbor oziroma Slavjansko društvo. Torej tržaška specifika, ki se ponovi tudi leta 1861, ko se ustanovi Slavjanska narodna čitalnica. Tržaški Slovenci so poleg tega, da so Slovenci, tudi

Slavjani, Slovenci v Trstu potegnejo za sabo še preostale Slovane: Čehe, Srbe, Hrvate, Črnogorce in druge. Začenja se razvijati nekaka tržaška posebnost, ki se je nato kazala vsa desetletja vse do leta 1991. Slovenci v Trstu so bili nedvomno zavedni Slovenci. Obenem so se čutili tudi Slovane, pozneje še Jugoslovane. En pojem ni izključeval drugega, temveč ga je dopolnjeval. Slovenski narodni zavednosti se dodaja slovanska vzajemnost in nato se širi še jugoslovanska ideja. Ne more se dvomiti o slovenskem narodnem preporodu v Trstu, katerega vrh pomeni gradnja Narodnega doma v letu 1904. Ob slovenskem preporodu moramo govoriti še o slovanskem preporodu v Trstu. To je treba upoštevati kot tržaško posebnost, ki pogojuje nekatere poglede. In še eno značilnost lahko zasledimo pri tem. Tržaški Slovenci so bili navzoči v vseh narodnih procesih. Lahko jih zamejimo z nekaterimi letnicami, da bo bolj jasno: 1848, 1917, 1918, 1941.

Povsod so navzoči ali opaženi primorski ali tržaški Slovenci.

Z vstopom Italije leta 1915 se del ožjega vodstva političnega (narodnjaškega) društva Edinost iz Trsta preseli, da lahko igra doma in zunaj. Trst v letih pred prvo svetovno vojno in po njej da vrsto politikov in mislecev različnih idejnih pogledov, ki pa zaznamujejo tržaško in slovensko prizorišče:

Henrik Tuma, Josip Wilfan, Ivan Regent, Vladimir Martelanc in drugi. Slovensko primorsko protifašistično gibanje (borbaši, tigrovc, narodni revolucionarji, krščanski socialci) se zavzema in bojuje za priključitev k Jugoslaviji. Tržaški komunist Pino Tomažič razmišlja o slovenski sovjetski republiki. Temeljna gesta Osvobodilne fronte slovenskega naroda, v katero se je slovensko primorsko protifašistično gibanje logično zliło v oborožen boj, zapisana 15. junija 1941, v drugi točki trdijo: "Osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda, všteti koroške in primorske Slovence."

Trst oziroma tržaško vprašanje je nato stalno prisotno v obdobju 1945–1946, v naporih za nove meje. Današnja razmejitev je bila določena v letu 1947 oziroma 1954. Velik del Primorske je danes del samostojne Slovenije, manjši del je ostal zunaj nje, v Italiji. Ta zgodovinska dejstva in dogajanja so se nam bolj vgrebla v dušo in zavest, kot si mislimo oziroma kot si sami priznamo. Nedvomno so nas ti dogodki pogojili.

Od takrat naprej smo šli Slovenci v Italiji svojo pot, različno od one v matični Sloveniji. Mi smo bili celo v Evropi. Tržaški Slovenci oziroma Slovenci v Italiji pa se ne bi mogli, vsaj delno uspešno, upreti vsestranskemu pritisku in tako imenovani tihi asimilaciji, če ne bi bilo pomoči matične Slovenije v sklopu federativne Jugoslavije. Nas je zaznamoval londonski memorandum iz leta 1954, ki govori še o jugoslovanski manjšini v Italiji ter dvajset let pozneje osimski sporazum iz leta 1975. Tudi pomoč iz Slovenije oziroma Jugoslavije nas je razdvajala, saj so jo nekateri v celoti sprejemali, drugi pa odklanjali. Pozitivno smo sprejeli izziv iz leta 1985, ko je Plenum kulturnih delavcev OF objavil idejo o skupnem slovenskem kulturnem

prostoru. Mislim, da smo jo takrat dobro sprejeli, podpiramo jo tudi danes. Spremljali smo počasno propadanje Jugoslavije, ki ga je še pospešil padec berlinskega zidu v letu 1989.

Sledili smo 57. številki Nove revije, ogrevali smo se za pomladni veter v letu 1988. Hkrati pa smo se podtalno zavedali, da nismo več navzoči v splošni slovenski zavesti. Oddaljevali smo se, namesto da bi se približevali.

Leto 1991

Poleg tega občutka, da nismo v zavesti osrednjega matičnega dela slovenskega naroda, torej da smo nekako na robu; je treba dodati dejstvo, da smo bili Slovenci v Trstu in v Italiji ob procesu osamosvajanja Slovenije med seboj še ideološko razdeljeni in povrh še sprti. Vsa leta zadnjega desetletja 20. stoletja so bila prepolna dogodkov, premikov, manifestacij, shodov, obletnic, polomov in dvigov, večjih ali manjših kriz, pritiskov in izsiljevanj, porazov in dosežkov, kot se seveda spodobi za pravo prelomno obdobje.

Če zelo poenostavimo celotno desetletje iz tržaškega zornega kota, lahko rečemo, da se je desetletje začelo z osamosvojitvijo Republike Slovenije ter končalo z odobritvijo zakona za globalno zaščito Slovencev v deželi Furlaniji – Julijski krajini oziroma Italiji.

Če dogodke porazdelimo v kronološki red, lahko zapišemo, da se je prelomno obdobje začelo v aprilu 1990 z volilno zmago koalicije Demosa v Sloveniji. Za predsednika republike je bil izvoljen Milan Kučan, ki nato poseeblja celotno naslednje desetletje.

23. decembra 1990 je v Sloveniji potekal plebiscit, ki je potrdil samostojnost in suverenost države Slovenije, ta pa je bila nato razglašena šest mesecev pozneje, 25. junija 1991. Z naslednjim dnem se je začela desetdnevna vojna za neodvisnost, ki je potrdila in utrdila veljavnost narodne volje do samostojnosti. Če razporejам dogodke po kronološkem kriteriju na našo tržaško stran, pa govorim o 13. juliju 1990, ko smo se zbrali na manifestaciji pred Narodnim domom v Trstu ob 70. letnici požiga ter v septembru istega leta v Bazovici ob 60-letnici ustrelitve štirih junakov. Naslednja manifestacija je bila 11. maja 1991 ob 50-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Leto 1991 je tudi na naši strani prineslo pozitivno novost, saj je bil 5. septembra 1991 na deželni ravni potrjen zakon za obmejna območja, ki je prvič prinašal večja denarna sredstva v korist slovenskih profesionalnih kulturnih ustanov.

Tako je bilo zagotovljeno vsaj golo preživetje slovenskih kulturnih ustanov za dobo desetih let.

Če gledam na dogodke ob osamosvojitvi Slovenije iz svojega osebnega zornega kota, potem se 25. junija 1991 spominjam kot gledanja televizijskega prenosa iz Ljubljane.

*Mejni prehod Krvavi Potok (z italijanske strani)
(Foto: Arhiv Primorskih novice)
Krvavi potok border crossing (from the Italian side)
(Photo: Primorske novice archives)*

Sočasno sem se pripravljaj na odhod na Svetovni slovenski kongres prav tako v Ljubljani 26. junija 1991, kjer bi moral imeti referat. Iz vsega tega ni bilo nič, saj je izbruhnila vojna.

Iz tistih prvih dni se spominjam nenehnih telefonskih pogovorov s sorodniki in prijatelji v Sloveniji. Stalno je tekla sprotna informacija o dogodkih v Sloveniji, ki smo jo nato posredovali v širši italijanski prostor.

Takoj po koncu spopadov in vojne – sledili smo dogodkom na mejnih prehodih Škofije, Fernetiči in Rožna dolina – sem bil v juliju večkrat v Ljubljani in Sloveniji; bil sem na seji glavnega uredniškega odbora Enciklopedije Slovenije. znova sem se dogovarjal z mentorji za 11. mladinski raziskovalni tabor med Slovenci v Italiji, saj smo ga že odpovedali, nato pa uspešno izvedli zadnje dni avgusta na Laškem na območju občin Tržič in Ronke; tabor tabornikov Rodu Modrega vala smo prenesli iz Gozda Martuljka v Rezijo ter ga izpeljali v juliju 1991.

Če se preselim iz osebnega tržaškega kota v širši prostor po letu 1991, bi lahko dodal naslednje ugotovitve.

Ne bi se ustavljal pri aferah SAFTI, Tržaška kreditna banka, Kmečka banka v

Gorici, pri pisanju po osrednjih slovenskih medijih o nas ali pa o medijski vojni v Delu proti nam. Kar je samo ošibilo slovensko narodno skupnost v Trstu in Italiji v zadnji instanci, ne glede na vse drugo, ali je bilo prav ali ne.

Od nove slovenske države smo si pričakovali pozitivnih novosti in naklonjene pomoči. Pričakovanja večkrat tréjjo ob kruto realnost.

Po desetih letih od razglasitve samostojne in neodvisne Republike Slovenije lahko nekaj rečemo. Slovenska država mora imeti državniški pristop do svojih manjšin ob mejah republike. Do zdaj je bila leta 1996 sprejeta resolucija Državnega zbora RS o manjšinah. Še vedno poudarjamo, da bi morala resolucija postati tudi zakon.

Vsekakor že omenjena resolucija ni bila uresničena v celoti.

Besedilo današnje slovenske ustave je v bistvu skoraj manj obvezujoče, kot je bilo besedilo ustave bivše SRS. Slovenska manjšina v Italiji ne sme biti le proračunska postavka, torej v svojem bistvu le finančno breme. To mora biti investicija ne le v manjšino, temveč investicija v slovenski narod.

Pozitivna in perspektivna naložba, in ne breme ali cokla. Zato je še vedno aktualna vizija o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Temu bi morali dodati vizijo o skupnem slovenskem raziskovalnem, znanstvenem, gospodarskem in športnem prostoru.

Slovenstvo pri nas je treba sprejemati tako, kot je, saj ni idealnega slovenstva, glavno, da je doživeto in prepričano.

Iz Ljubljane so dostikrat prihajali očitki, da ne znamo biti enotni, da se pričkam, da ne sodelujemo.

Obe krovni organizaciji Slovencev – Slovenska kulturno-gospodarska zveza in Svet slovenskih organizacij – sta se po letu 1997 podali na pot sodelovanja, da bi s skupnimi močmi več dosegli.

Sodelovanje je obrodilo pozitivne rezultate, vendar se odnos Slovenije do nas zaradi tega dejstva ni bistveno spremenil. Od nekdanj smo bili navajeni, da imamo eno frontno linijo, in sicer italijansko.

Poraja se vprašanje, ali morda nimamo zdaj kar dveh front: italijanski smo dodali še slovensko.

Po desetih letih od osamosvojitve Slovenije se Slovenci v Trstu čutimo, da smo nekako obstali na stranskem tiru.

Dobili smo zaščitni zakon, ki pa ga italijanska država in podredno dežela FJK ne izvajata. Tako da smo paradoksalno v zelo težkem položaju, v kakršnem že dolgo nismo bili.

Od vsepovsod le pritiski in izsiljevanja.

Na drugi strani pa nam matična Slovenija ne da pravih odgovorov.

Čutimo se odrinjene v stran, večkrat nepotrebne in odvečne.

Dejstva, da nismo navzoči v zavesti matičnega dela naroda, moramo vsekakor

premostiti. Ne moremo mirno prenašati stanja nenehne ali postopne evropeizacije, globalizacije, amerikanizacije.

Ohraniti in utrditi moramo lastno specifiko, to pomeni, da moramo ohraniti, vsi skupaj, slovensko specifiko.

Nadalje mora problem slovenske manjšine zunaj meja Republike Slovenije postati slovenski nacionalni interes. Investicija v manjšino je sočasno investicija v celotno narodno tkivo. Vse to mora biti zavestno in obenem načrtno.

Tako bodo dogodki izpred desetih let ne le zgodovinska prelomnica Republike Slovenije, temveč celotnega slovenskega naroda ne glede na državne meje. Enotno zgodovinsko gledanje in čutenje bo omogočilo tudi bolj enotno gledanje v prihodnost, ki je prihodnost slovenskega naroda v skupni Evropi. Naslednja faza bo skupna pot v Evropi, in vsi skupaj bomo ena sama manjšina na evropski ravni.

Majhna, a sposobna in ponosna narodna skupnost.

To je želja in obenem popotnica (iz majhnega tržškega zornega kota) ob deseti obletnici osamosvojitve Slovenije.

TRIESTE'S VIEW

Milan PAHOR

National and Study Library Trieste, IT-34133 Trst, Via S. Francesco 20

e-mail: bibslov@spin.it; nsk.odsek@virgilio.it

SUMMARY

Slovenia's independence, gained in 1991, is certainly the greatest turning point in the history of the Slovene people. The origin of the Republic of Slovenia is in fact the crown of all efforts by the Slovene people to acquire their own state.

The conditions for this huge step were of course maturing already during the years prior to 1991. The first historical foundation for the country's attainment of independence was made from 1941 to 1945, at the time of the National Liberation War. Without this period and without this experience there would have been no independence in 1991.

By this criterion, the events in the autumn of 1918 should also be recognized; however, the national programme originated as early as 1848. The Primorska and Trieste Slovenes were also included in the 1848 programmes and the Liberation Front programmes, as well as in the efforts to draw new boundaries between 1945 and 1946. The present demarcation was determined in 1954 and in 1974.

The greatest part of the Primorska region is today included in the independent

Slovene state, while the remainder is in Italy. Historical conditions left certain consequences, which can still be seen today.

In 1991, the Trieste Slovenes followed, from outside, the events leading to Slovenia's attainment of independence, which was experienced emotionally, instinctively and favourably, although perhaps with slight second thoughts. Subsequently, expectations were born which, however, have not been fully realised in the ensuing decade. In most cases reality disappoints expectations.

The wish for a consistent statesmanly appearance and politics towards Slovene national minorities outside Slovenia or the mother country is still vital, yet waiting to be fully realised.

By joining the European Union, Slovenia will establish its independence in Europe and take an equal standing among other countries of the continent. Slovenes living in Italy have always been in the European Union, yet without the ability to take advantage of this circumstance as Slovenes. The next phase will be a joint appearance in Europe.

Key words: Independence of Slovenia, Slovenia, Italy, Trieste, national minorities, Trieste Slovenes